

В. В. Вербець, О. В. Вербець

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ САМОВИЗНАЧЕННЯ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті аналізуються теоретичні та методологічні засади перебігу ідентифікаційних процесів у молодіжному середовищі, репрезентуються соціально-психологічні проблеми самовизначення особистості в царині освіти, пропонуються результати моніторингу процесу формування ідентифікаційних моделей студентської молоді упродовж п'яти років.

Ключові слова: соціальний потенціал, ідентифікаційні моделі, ціннісні орієнтації, політичні установки, соціальний моніторинг, мотиваційні механізми.

V. V. Verbets, O. V. Verbets

THE DYNAMICS OF FORMATION OF SELF-DETERMINATION IDENTIFICATION MODELS IN STUDENT SOCIETY

The article deals with the theoretical and the methodological basis of the identical processes among the young; it is represented the social and the psychological problems of self-identification of a personality in the sphere of education, proposed the results of monitoring of students identical models formation during five years.

Key words: social potential, identification, models, value judgement orientation, motivation mechanism

Сьогодні в Україні реалізується найскладніший етап суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій. Створюються та розбудовуються передумови політичної демократії, формуються новітні інституції ринкової економіки, продовжується розбудова громадянського суспільства та його комплексна інтеграція до глобальних систем міжнародної взаємодії в царині інформації, пізнання, спілкування та освіти. Водночас модернізаційні процеси в українському суспільстві, що визначаються параметрами політичних, економічних та ге-

ополітичних трансформацій збігаються у часі із поширенням та поглибленням глобальних тенденцій світової цивілізації – морального зубожіння, втратою духовно-естетичних орієнтирів та накопиченням надмірного соціально-психологічного напруження серед молодіжного покоління. З іншого боку, глобалізаційні метаморфози, а також виклики, які постали перед країною, що знаходиться в процесі розбудови власної ідентичності, надають принципового значення питанням про стратегію, тактику, зміст та ресурси системних реформ у царині освіти, науки, культури тощо. Сьогодні особливого значення набувають проблеми узгодження взаємодії політичних, гуманітарних, соціально-психологічних та духовно-творчих чинників у процесі визначення та забезпечення оптимальної траєкторії подальшого розвитку вищої освіти сьогодення.

Здійснюючи аналіз проблем молоді як динамічної соціально-демографічної спільноти та потужного соціального феномена державотворення, необхідно окреслити коло питань, які розкривають її ресурсний потенціал, що має сукупність психофізіологічних, соціокультурних, морально-етичних, духовно-творчих професійно-кваліфікаційних детермінант. Звичайно аналіз процесу формування соціального потенціалу молоді передбачає врахування зовнішніх та внутрішніх елементів, іншими словами, єдності та гармонійного поєднання багатьох світів, зокрема соціально-економічного, особистісного, морально-етичного, духовно-творчого та багатьох інших. Водночас феномен соціального потенціалу охоплює надзвичайно величезну сукупність ресурсів, умов, чинників та елементів інтегративного й цілісного характеру, що вимагає бачення структури особистості студента як складної системи біологічних, фізіологічних, історико-ментальних, соціально-психологічних, культурологічних, морально-етичних та професійно-кваліфікаційних елементів, що перебувають під впливом соціокультурного та техногенного середовища в динаміці та розвитку [1].

У цьому контексті виникає запитання щодо необхідності глибокого розуміння молоддю природи громадянського суспільства, засад демократії, усвідомлення нею особистих прав, можливостей та обов'язків, усвідомлення нею демаркаційних

меж між такими різноаспектними, багаторівневими та поліфункціональними детермінантами суспільного розвитку. Тим часом феномен потенціалу студентської молоді варто розглядати в системі, елементи якої перебувають у складній ієрархії і повною мірою залежать від соціально-економічних, морально-етичних та соціокультурних умов сьогодення. Крім того, елементи системи ознак та характеристик студентської молоді у своїй природі самодостатні і мають варіативний характер залежно від особистісних рис, які були сформовані в реальному соціумі з надзвичайно амбівалентними характеристиками.

Важливою вимогою інтеграції української вищої освіти у європейський освітній простір є поглиблення її якості. Тому процеси модернізації структури освітнього закладу, спроби удосконалення управління та поліпшення ефективності навчально-виховного процесу викликають необхідність налагодження системи моніторингу дієвості методик, технологій та засобів навчання. Водночас, як свідчать результати досліджень, у студентському середовищі набуває поширення деструктивний потенціал невпевненості у власних силах та байдужості студентів до навчального процесу за відсутності потужної мотивації у здобутті високопрофесійної освіти. Так, на думку експертів, в студентському середовищі сьогодення набувають поширення такі риси, як: байдужість – 53,0%, ініціативність – 26,7%, романтизм – 26,0%, прагматизм – 16,0%, самокритичність – 14,0%, духовність – 13,0%, працелюбність – 8,2%. Тим часом деякі соціально-психологічні чинники стримують або навіть руйнують мотивацію навчання у ВНЗ (заангажованість вибору державної чи платної форми навчання, складність майбутнього працевлаштування за фахом, відсутність обґрунтованого “соціального замовлення” у фахівцях, від’їзд випускників за кордон, негаразди формування нової ідентичності тощо).

У контексті розгляду ідентифікаційного потенціалу варто виокремити проблеми, які турбують студентську молодь та які потребують не тільки глибокого та всебічного вивчення, але й оперативного вирішення.

По-перше, соціокультурна ситуація чинить на студента неоднозначний за ступенем, механізмами, формами та результа-

тами тиск, відтак спонукаючи його до відхилення від особисто обраної стратегії розвитку.

По-друге, процес професійного вигорання потенціалу викладацького складу спричиняє депрофесіоналізацію студентів та зменшує рівень їхніх професійних домагань, внаслідок чого актуалізується проблема їхнього соціального та психологічного захисту. Тому виникає необхідність вивчення проблем на засадах всеохоплюючого соціального моніторингу та відповідної інноваційної кадрової політики в царині освіти.

По-третє, поглиблюється прояв функціонально-ментального неврозу, що викликає домінування у свідомості пересічного студента “музею образ” за негативні сторінки історії країни, які, на жаль, неоднозначно витлумачуються, а подекуди експлуатуються в політичному просторі країни, залежно від політичної або ідеологічної заангажованості та здобувають характер “психічної інфляції” [2, 15]. Тому відсутність належного соціального досвіду в молоді та домінування застарілих ідеологем серед викладацького корпусу унеможливорює формування стійкої системи цінностей адекватних сьогоденню.

По-четверте, відбувається руйнація мотивації навчання в студентському середовищі. Зазначимо про те, що процес зменшення рівня мотивації навчання відбувається не лише за час навчання у ВНЗ, але й на попередніх етапах становлення особистості, що можна пояснити та обґрунтувати її руйнацію як результат відсутності науково обґрунтованої евристичної моделі соціальної, професійної та кваліфікаційної ідентичності учнів ЗНЗ та студентів ВНЗ. Адже неадекватне уявлення студентів про майбутнє працевлаштування, недостатній рівень зв'язку навчального процесу з виробництвом, відсутність прогнозу потреб у фахівцях для соціальної практики продукують настрої байдужості, невпевненості у завтрашньому дні та актуалізують патерналістські надії й пасивність молоді у вирішенні власних проблем.

Як свідчать результати соціального моніторингу, проведеного автором наукової статті упродовж чотирьох років, в студентському середовищі мають прояв тенденції ситуативної неадекватної агресії на засадах накопиченого негативно-деструктивного по-

тенціалу, і як наслідок, репродукується деструктивна самоідентифікація студента та витлумачується нею сучасна ситуація як агресія, але не як соціально важливий виклик сьогодення. Чи можна в цьому випадку стверджувати про віртуальний вихід особистості за межі самоідентичності, чи необхідно запроваджувати картографування її психічного життя, що, на думку З. Фрейда, є “вершиною діяльності навдивовижу складного людського організму” [3, 14]. Тому вивчаючи особистість й формуючи її потреби та інтереси з метою переорієнтації з негативу на позитив, варто здійснювати “масаж” певних ділянок “Я” та знаходити можливості виходу за межі психічного життя особистості й вести пошуки імовірної трансцендентності (вихід за межі буденного, звичного, традиційного). Виникають запитання – як актуалізувати процес виходу особистості за межі деструктивної самоідентифікації, як адаптуватися в реальний соціум з різноаспектними та амбівалентними характеристиками, як поєднати ці два глобальні світи – особистісний та соціальний, як досягти гармонії різних світів, відповідно з онтологічною концепцією Г.С. Сковороди щодо єдності світів “всезагального – макрокосмосу, мікрокосмосу людини та символічного світу – Біблії”? [4, 338]. Як зняти існуючі психологічні та соціальні бар’єри у розвитку особистості? Яким чином гармонізувати взаємодію “майстра та каменю”, як уможливити ситуацію взаєморозуміння студента і викладача в навчально-виховному процесі? Яким чином адекватно вербалізувати світ нам даний у відчуттях? Яким чином гармонізувати досвід нації, що зафіксований в усній народній творчості та репрезентується за допомогою слова. Адже З. Фрейд стверджував про те, що “словом можна ошчасливити людину або довести її до розпачу, через слово вчитель передає свої знання учневі, палким словом промовець надихає слухачів і впливає на їхні судження й постанови” [5, 11]. Як зрівноважити тенденції “хотіти” та “могти”, “бути” та “мати”, чи варто лише продукувати тріаду – “Я хочу”, “Я можу”, “Я повинен”? Зазначимо про те, що необхідність високої якості освіти з глибокими знаннями, вміннями та навичками учнівської та студентської молоді не викликає жодних заперечень. Водночас, як свідчать результати моніторингу, здійснюваного автором упродовж останніх чотирьох років у ВНЗ Рівненщини, в студентському середовищі набу-

ває поширення тенденція інертності та байдужості до навчального процесу за відсутності потужних мотиваційних механізмів у здобутті високопрофесійної освіти серед значної частини респондентів [6]. Студентське середовище сьогодні неоднозначне – певною мірою амбітне та прагматичне. У ньому існують суперечності, відбувається плинність статусних очікувань та амбітних настроїв й спрямувань. Водночас молодь має досить чітко визначені політичні орієнтації. Так, на запитання, “Що сьогодні для України є найважливішим та пріоритетним?”, респонденти визначилися так: кожний другий опитаний підтримав ідею інтеграцію України до Європейського Союзу (47,3%), кожний третій (38,6%) визначився за вступ до НАТО, негативним кроком таку ініціативу вважають лише 19,7%, майже кожний четвертий (23,5%) респондент визначився за збереження позаблокового статусу України. Менша частка опитаних студентів (16,7%) визначилась щодо необхідності інтеграції України в єдиний економічний простір з Росією, водночас інтеграцію у будь-яке інше співтовариство підтримали лише 10,6% опитаних. Майже половина опитаних студентів (45,7%) визначилась за проведення референдуму з проблеми вступу України до НАТО, кожний четвертий (25,7%) вважає проведення референдуму непотрібним. Такі відповіді респондентів свідчать про певну підтримку студентською молоддю політичних заходів, здійснених державними інституціями та певними очікуваннями щодо наступних міждержавних політичних кроків.

Водночас результати опитування студентів свідчать про зростаючу соціальну турботливість респондентів щодо економічних проблем, а також про нагромадження агресивності за відсутності чітких соціальних установок й неготовності самим вирішувати нагальні проблеми. Тим часом наявні стереотипи політичної заангажованості (наявність патерналістських очікувань) продукують невпевненість студентів щодо адекватної оцінки ними стабільності суспільно-політичної ситуації та відсутності належної турботи державних інституцій до студентської молоді. Варто зазначити, що проблеми, які найбільше турбують молодих громадян країни, потребують широкої громадської дискусії щодо можливих пріоритетів їх вирішення. Вод-

ночас вимагають більшого інформаційного насичення програми для молоді, а саме: глибокого тлумачення фахівцями політичної ситуації, висвітлення процесу інтеграції в Європейський Союз, незаангажованого розгляду напрямів реалізації економічної ситуації й інших нагальних проблем сьогодення в країні [7]. Тому у формуванні політично структурованої, соціально активної молодіжної громади необхідно здійснювати постійний моніторинг політичних орієнтацій та установок студентської молоді, вести пошук ідентифікаційних механізмів й широкого всебічного інформування про результати досліджень.

Розглядаючи ієрархію та спектр здібностей особистості, варто зазначити, що вони формуються не лише під впливом генетичної спадковості, але й залежно від соціальної значущості і природовідповідності. Тому зрілість тих чи інших здібностей особистості залежить від історико-генетичних передумов та усвідомлення важливості їх для самої особи. Зазначимо про те, що ефективність творення стандартів та норм поведінки студентів залежить від наявної системи цінностей, відповідних рис і розвинутих здібностей й навичок проектування їх в інший соціальний час і соціальний простір. Адже соціальне та морально-етичне життя особистості визначається конкретними координатами і відповідними критеріями, які адекватні сучасним вимогам суспільства.

Як свідчать результати соціального моніторингу, експерти визначили такий рейтинг цінностей, які притаманні для студентської молоді: міцне здоров'я – 59,9%, хороші та надійні друзі – 49,6%, міцна сім'я 45,9%, кохання – 42,3%, кар'єра – 37,8%, віра в Бога – 31,9%, порядність та чесність – 29,1%, високий соціальний статус – 24,6%, професійні знання, уміння та навички – 20,6%, добробут, самовдосконалення – 18,7%, робота за здобутим фахом – 17,3%, воля та сильний характер – 16,2%, гідність – 15,4%, патріотизм до власної держави – 13,6% [8]. Водночас коли суспільство не задоволене станом сучасної суспільної моралі, важливо “розбудити” морально-етичний потенціал особистості й сформуванню установку серед студентської молоді щодо важливості постійного розвитку найголовніших цінностей сьогодення. У суспільстві також повинні культивуватися

нові соціальні вимоги та потреби до молоді як найголовнішого елемента соціальної структури суспільства.

Як свідчать результати дослідження, в студентському середовищі формуються такі ідентифікаційні групи:

		Експерти “до рев”	Студенти “до рев.”	Студенти “після рев.”	Студенти 2006 р.	Експерти 2007 р.	Експерти 2008 р.	Студенти 2008 р.
1	Прогресивне покоління	6,6% (11)	21,7%(3)	50,4%(1)	44,0% (2)	28,0% (4)	26,6% (4)	26,8% (2)
2	Покоління надій	34,6% (1)	30,2%(1)	42,8%(2)	44,8% (1)	27,0% (5)	22,3% (5)	22,7 (4)
3	Агресивне покоління	10,7% (7)	24,5%(2)	39,1%(3)	33,6% (4)	31,0% (3)	43,1% (1)	26,5% (3)
4	Телевізійне покоління	23,7% (2)	9,4%(9)	36,4%(4)	39,5% (3)	44,0% (1)	35,2% (2)	40,3% (1)
5	Скептичне покоління	7,4% (9)	15,1%(4)	12,1%(5)	12,7% (7)	13,0% (9)	13,4% (11)	18,2% (5)
6	Розчароване покоління	22,6% (3)	13,2%(5)	11,7%(6)	21,6% (5)	35,0% (2)	27,2% (3)	21,8% (5)
7	Ошукане покоління	22,4% (4)	11,3%(7)	9,1%(7)	11,2% (8)	22,0% (7)	19,3% (8)	15,6% (8)
8	Цинічне покоління	7,2% (10)	11,2%(8)	7,9%(8)	8,9% (11)	18,0% (8)	19,8% (7)	18,0% (6)

9	Втрачене покоління	9,3%(8)	5,6%(10)	7,5%(9)	5,9%(12)	17,0%(9)	20,5%(6)	12,8%(9)
10	Покоління примирення	10,9%(6)	3,7%(11)	5,3%(10)	9,7%(10)	8,0%(10)	3,7%(12)	7,6%(10)
11	Прагматичне покоління	12,8%(5)	13,1%(6)	4,9%(11)	10,4%(9)	24,0%(6)	16,5%(10)	16,6%(7)

Визначені за допомогою як студентів, так і експертів ідентифікаційні групи студентської молоді певною мірою відображають соціальні потреби та адекватність “соціального замовлення” суспільства на фахівців освітньої галузі. Тому варто наголосити на необхідності подальших досліджень особливостей процесу ідентифікації та вивчення потенціалу соціально-психологічних умов для розвитку особистості, а також діагностики дієвості інноваційних технологій в ефективній підготовці висококваліфікованих фахівців.

Література:

1. Вербець В.В. Педагогічна діагностика формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: Монографія. – Рівне: РДГУ, 2005.
2. Донченко О. Психосоціальний невроз “пуер етернус” / Соціальна психологія. – 2006. – № 5.
3. Фройд З. Вступ до психоаналізу. – К.: Основи, 1998.
4. Сковорода Г. Діалог: Імя ему – потоп Зміїнін. – К., 1983.
5. Фройд З. Вступ до психоаналізу. – К.: Основи, 1998.
6. Діагностика формування та реалізації духовно-творчого потенціалу студентської молоді. – Рівне: РДГУ, 2004.
7. Феноменологія ідентичності: зміст, структура та механізми формування // Матер. конфер. – Рівне: РДГУ, 2008.
8. Відповідно до вимог репрезентативної вибірки було опитано 217 експертів, які представляють всі основні галузі соціальної практики Рівненщини.